

บทที่ ๒

ความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

การวิจัยในบทที่ ๒ นี้เป็นการศึกษาความเชื่อในพิธีการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจของพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อประเพณีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา ประวัติความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจในสมัยพุทธกาล ความเชื่อประเพณีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบัน และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการฌาปนกิจ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจของพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์เชื่อเกี่ยวกับกรรมและการเกิดใหม่ คือเชื่อว่าความแตกต่างแห่งชีวิตย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรมอันเกิดจากการกระทำในชาติก่อน และเพราะกรรมนั้นเองทำให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นวัฏฏะอยู่ การที่บุคคลจะเกิดเป็นอะไรและอย่างไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาตินี้ หากเขาทำกรรมดีไว้มากอาจส่งผลให้เขาเกิดในวรรณะสูง แต่ถ้าเขาทำกรรมชั่วไว้อาจส่งผลให้เกิดในวรรณะต่ำหรืออาจเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน บุคคลที่สละความสุขจากบ้านเรือนเข้าสู่ป่าแสวงหาสัจธรรม และบำเพ็ญธรรมจนระทั่งบรรลุมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์แล้ว เท่านั้นตายแล้วไม่ต้องเกิดใหม่

ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูเชื่อเรื่องการอาบน้ำล้างบาปว่า แม่น้ำคงคาโดยเฉพาะที่ท่าเมืองพาราณสีเป็นเมืองของพระศิวะ และที่เมืองคยาเป็นเมืองของพระวิษณุ เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครได้อาบหรือได้กินในน้ำคงคา จะได้บุญมากและสามารถล้างบาปได้ ความชั่วที่ทำไว้ทั้งหมดจะถูกลอยไปกับสายน้ำ กลายเป็นผู้บริสุทธิ์ทั้งทางกายและทางใจ ชาวฮินดูจึงอาบน้ำล้างบาปอย่างน้อยวันละ ๒ ครั้ง คือเช้าและเย็น โดยเชื่อว่าบาปที่ตนทำตอนกลางวันล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเย็น ส่วนบาปที่ตนทำตอนกลางคืนล้างได้ด้วยการลงอาบน้ำในตอนเช้า เพราะเชื่อว่ากระแสน้ำในแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์นั้นได้ไหลผ่านเศียรพระศิวะลงมา ทำน้ำแห่งแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสีเป็นบุญสถานของชาวฮินดูทั้งปวงในสมัยนั้น แม้ในสมัยปัจจุบันก็ยังเชื่อกันอยู่และยังเชื่อไปอีกว่าใครตายลงและได้เฝ้าที่ท่าแม่น้ำแห่งเมืองพาราณสีแล้วกวากกระดุกลงแม่น้ำคงคา ก็เป็นอันเชื่อได้ว่าต้องไปสวรรค์อย่างแน่นอน พวกเศรษฐินิยมไปปลูกบ้านทิ้งไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เมื่อ

ป่วยหนักและคิดว่าต้องตายแน่แล้ว พวกญาติก็นำผู้ป่วยนั้นไปที่บ้านริมฝั่งแม่น้ำคงคานั้น พอตายก็ได้สะดวกในการเผาที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาและกวาดกระดูกลงแม่น้ำคงคาไป^๑

พาราณสีเป็นอินเดียแท้ ใครมาอินเดียแล้วไม่เห็นพาราณสีก็เท่ากับว่าไม่เห็นอินเดีย ใครอยากรู้ว่าอินเดียที่แท้จริงเป็นอย่างไรต้องไปดูพาราณสี พาราณสีเป็นเมืองที่รักษาลักษณะดั้งเดิมของอินเดียไว้ดีที่สุด อันที่จริงพาราณสีเป็นเมืองสำหรับตาย ไม่ใช่เมืองสำหรับอยู่...แดนศักดิ์สิทธิ์ของพาราณสีอยู่ในวงเขต ซึ่งทำเป็นถนน เรียกว่า “ปัญจโกสี” เป็นถนนดินที่เต็มไปด้วยฝุ่นและโคลน วกวนเป็นทางยาว เท่ากับเป็นทางวงเมืองพาราณสีด้านที่มีฝั่งน้ำ วกไปจบกับฝั่งน้ำ ผู้อยากได้บุญต้องเดินทางในถนนนี้ ถ้าตายในระหว่างทางในถนนปัญจโกสีนี้ก็ขึ้นสวรรค์อย่างแท้จริง ใครจะทำบาปหรือประกอบการชั่วร้ายอย่างไร ถ้าได้มาเดินทางในถนนนี้ บาปทั้งหลายก็หมดไป และสวรรค์เปิดประตูรับ ถ้าไม่แน่ใจเกรงว่าจะไปทำบาปเข้าใหม่และจะไม่ได้มาตายในวงเขตนี้ ก็ตายเสียในที่ที่เดียว เป็นได้ขึ้นสวรรค์ สิ่งสำคัญในเมืองพาราณสี คือ ทาน้ำ ซึ่งเรียกว่า “ฆต” มีอยู่ถึง ๖๔ แห่ง ในพาราณสี ฆตหรือทาน้ำนี้ใช้เป็นที่ลงไปอาบน้ำเพื่อล้างบาป หรือเป็นที่เผาศพแล้วทิ้งน้ำ ซึ่งเป็นการส่งขึ้นสวรรค์...ที่เผาศพอยู่ริมน้ำ เพื่อความสะดวกในการที่จะเอากระดูกและถ่านลงน้ำได้ง่าย ที่ทำเผาศพแห่งหนึ่ง ๆ มีที่เผาหลายแห่ง ที่ที่อยู่ติดกับแม่น้ำเสียค่าเผาแพงหน่อย เพราะอยู่ใกล้สวรรค์มาก ผู้ที่ยากจนต้องเผาในที่ที่ห่างจากลำแม่น้ำหน่อยหนึ่ง แต่ในที่สุดก็ได้ถูกกวาดกระดูกและถ่านถ่วงลงมาถึงน้ำเหมือนกัน

พิธีเผาศพไม่มีอะไรยาก เมื่อคนตายลงก็เพียงแต่เอาผ้าห่อ มิได้ทำแคร่หาม ไม่ใช่เป็นของพิเศษหรือสวยงาม เป็นแต่ตัดไม้มาทำหามเป็นคน ๆ ไป ผู้เดินตามศพก็ดี ผู้ที่จะร่วมฌาปนกิจก็ดี ไม่มีผู้หญิง มีแต่ผู้ชายทั้งนั้น แม่หรือเมีย ลูกหญิง ญาติหญิง ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องฌาปนกิจ ศพเหล่านี้วางไว้เรียงราย คอยให้มีที่ว่างสำหรับเผา ที่เผาเป็นกองฟืนกองโต เป็นการประหลาดอยู่หน่อยที่อินเดียหาไม้ยาก แต่ก็มิได้มีไม้มาเป็นฟืนเผา ก่อนที่จะเผา ต้องเอาศพจุ่มลงในแม่น้ำคงคา จุ่มแล้วยกขึ้นแล้วก็กลับจุ่มใหม่...นับได้ ๕ ครั้ง แต่เขาว่าไม่เหมือนกันไปหมด บางแห่งจุ่มเพียง ๓ ครั้ง แต่รวมความว่าแม่น้ำคงคาในตอนนั้นถูกเอาศพลงจุ่มวันละหลายสิบหรือหลายร้อยศพ บางที่ความศักดิ์สิทธิ์จะอยู่ที่ตรงนี้ เมื่อเอาศพจุ่มลงน้ำแล้วก็เอาขึ้นไปวางลงบนกองฟืน พวกญาติเดินรอบ ๆ กองฟืน ถือคบซึ่งยังไม่ได้จุดทำท่าเป็นจุดไฟ คือจอบเข้าไปที่กองฟืน แต่ยังไม่จุด เดินวนกันอย่างนี้ ๓ รอบ หรือ ๕ รอบ จึงจุดไฟจริง ๆ แล้วไฟก็ลุกโชติช่วงด้วยหญ้าแห้งและฟืนแห้ง ศพที่เปียกน้ำนั้นประเดี๋ยวเดียวก็ไหม้หมด เขาไม่เก็บกระดูกมารักษาไว้เหมือนอย่างเรา เพราะต้องการให้ทั้ง

^๑ ทุนทร ณ รังษี และคณะ, อ้างใน ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒-๑๓.

กระดูกและถ่านเข้าไคถูกกวาดลงแม่น้ำคงคา ใครไปเอากระดูกเก็บไว้ก็บาปมาก เพราะทำให้ผู้ตาย ไม่ได้ขึ้นสวรรค์อย่างสมบูรณ์^๒

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การทำพิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดียมีความเชื่อที่สัมพันธ์กับ แม่น้ำคงคา คือเชื่อว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นมรรคานำวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ เพราะมีต้นน้ำ เกิดจากสวรรค์ ดังนั้น จึงทำพิธีฌาปนกิจศพและลอยอังคารที่แม่น้ำคงคา

๒.๒ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง พบว่า เราได้รับอิทธิพลพิธีการฌาปนกิจศพมาจากศาสนา พราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายหลังศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รูปแบบพิธีกรรม หลายอย่างเราได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น การทำประทักษิณ (เวียนขวา) เป็นต้น ซึ่งเป็นปริสนาธรรมคือ ทิศเบื้องขวาเป็นทิศหรือสัญลักษณ์แห่งความเคารพ เช่น ในทิศ ๖ ทิศเบื้องขวาเป็นทิศแห่งอาจารย์ เวียนรอบแรก หมายถึง อนิจจัง รอบสอง หมายถึง ทุกขัง รอบสาม หมายถึง อนัตตา, ความแตกต่างระหว่างความเป็นพุทธกับพราหมณ์คือความเชื่อหรืออุดมการณ์ของคำสอน ซึ่งพระพุทธศาสนาได้คงรูปแบบไว้ แต่ได้ประยุกต์หรือปฏิรูปคำสอนใหม่ เช่น ปฏิรูปหลักตรีมูรติ มาเป็นพระรัตนตรัย หรือคำสอนเรื่องการบูชาทิศมาเป็นทิศ ๖ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อบิดามารดา ครู อาจารย์ สมณพราหมณ์ คนไข้ เพื่อน เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาหรือศาสนาแห่งเหตุผล เพราะมีคำสอนเป็นสังฆธรรม ดังนั้น จึงสอนให้ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ สอนให้เห็นความสำคัญของจิตใจมากกว่าร่างกาย ไม่ให้คนทั้งหลายมีความอาลัยในชีวิต เพราะจะก่อให้เกิดทุกข์เสียเปล่า แต่ให้พิจารณาถึงความตาย เป็นนิมิต เช่น

สตริ บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณา เนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็น กรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^๓

^๒ หลวงวิจิตรวาทการ, *ของดีในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

^๓ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๕-๑๐๐.

ดังนั้น หากจะเก็บศพหรือฝังศพไว้ ก็จะก่อให้เกิดความอับอายวรณ์ในญาติผู้วายชนมนั้น เพราะมีสิ่งเดือนจิตเสมอ แต่เมื่อได้เผาศพแล้ว ไม่ได้พบกับบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งได้พลัดพรากกันแล้ว ความทุกข์ใจก็จะค่อยบรรเทาลงไปได้ในที่สุด

ในติโรกฐาทสูตร พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ไม่มีประโยชน์อันใดกับการร้องไห้คร่ำครวญถึงผู้ที่ละโลกนี้ไปสู่ปรโลก สิ่งที่จะเป็นประโยชน์กับญาติผู้วายชนม์คือการทำบุญอุทิศหรือทักษิณาทานให้^๔ ซึ่งเป็นการแสดงออกที่เฉพาะเจาะจงและเป็นการเลือกข้าวปลาอาหารที่ดีที่สุดโดยหวังผลเป็นความสุขความเจริญต่อผู้ตายเท่านั้น จึงเรียกว่าทักษิณาทานหรือการทำบุญอุทิศ

๒.๓ ความเป็นมาของพิธีกรรมจาปนกิจศพในครั้งพุทธกาล

จากการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพิธีจาปนศพพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพิธีจาปนกิจสรีรสังขารของพระสาวก รวบรวมได้ดังนี้

๒.๓.๑ พิธีจาปนศพพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นพุทธบิดาได้สวรรคต พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระญาติและสาวกไปจัดที่จาพิธีกรรมจาปนกิจ สมัยนั้น พระประยูรญาติทั้งหลายตลอดจนพระสนมทั้งหลายต่างก็โศกาอาดูร พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมถว้แก่ความโศกนั้น แล้วตรัสสั่งให้ท่านพระมหากัสสปเถระไปจัดเตรียมสถานที่จาปนศพพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดา เมื่อพระท่านมหากัสสปเถระกระทำเสร็จแล้วกลับมาและกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงยกพระเศียรพระพุทธบิดาขึ้นแล้วทรงพระบรมศพด้วยสุคนธวาโรตาม ขัตติยประเพณีทุกประการ ทรงลูบพระเศียรของพระพุทธบิดา แล้วตรัสกับท่านสารีบุตรเถระมีใจความสรุปว่า “บุคคลผู้ประพฤติกุศลธรรมสุจริต และมีจิตปรารถนาโพธิภูมิบรรพชาแล้ว ก็นำบุญเลี้ยงบิดามารดา ความปรารถนานั้นจะสำเร็จทุกประการ”^๕ แล้วทรงยกพระบรมศพพระบิดาใส่หีบแก้ว ทรงยกไปสู่จาปนสถานด้วยพระองค์เอง อัญเชิญพระบรมศพขึ้นสู่เชิงตะกอน แล้วทรงจุดพระเพลิงบนเชิงตะกอนนั้น ฝ่ายพระประยูรญาติและเหล่านางสนมทั้งหลายต่างเศร้าโศกร่ำพัน พระพุทธองค์จึงแสดงธรรมมีถาเกี่ยวกับความไม่เที่ยงแห่งสังขาร เมื่อกิจทุกอย่างแล้ว พระพุทธองค์พร้อมหมู่ภิกษุสงฆ์ก็เสด็จกลับ

^๔ พ.บ. (ไทย) ๒๕/๑๐-๑๒/๑๖-๑๗.

^๕ ุรายนละเอียดใน สมเด็จพระปรมาณูชิตชินโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗), หน้า ๓๑๒

ยังที่ประทับ ณ นิโครธาราม^๖ ชื่อนำสังเกตในพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธรูปคือนี้คือ เมื่อนำพินมา
กองทำเป็นกองฟอนแล้วก็นำพระบรมศพไปสรงน้ำและห่มพระบรมศพด้วยผ้าขาวเสร็จแล้วบรรจุ
พระบรมศพนั้นลงในโลง ทำพิธีถวายพระเพลิงโดยไม่มีพิธีกรรมอย่างอื่นใดอีกเลย

๒.๓.๒ พิธีฌาปนกิจศพนางสิริมา

เมื่อนางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว พระราชาก็ทรงส่งราชสาสน์ไปถวายพระพุทธรูปเจ้าถึงการ
ทำกาลกิริยาของนาง พระพุทธรูปก็ได้สดับเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวแก่พระราชว่าอย่าเพิ่งทำพิธี
ฌาปนกิจนาง (เพราะมีพุทธประสงค์จะแสดงธรรมเกี่ยวกับอสุภะโดยอาศัยศพของนางเป็นสื่อ)
หลังจากนั้นก็ทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิริมานั้นนอนในป่าช้าแล้วให้รักษาไว้ไม่ให้กาและสุนัขกัด
กินได้ พระราชาก็ได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว ในวันที่ ๔ สิริระพองขึ้นอี๊ด หมู่นอนไต่ขอนไขศพของ
นาง พระราชาก็ให้พวกราชบุรุษตีกองประกาศในพระนครให้คนทั้งหลายยกเว้นเด็ก ๆ มาดูศพนาง
สิริมา หากไม่มาจะถูกปรับ ๘ กหาปณะและได้ส่งพระราชสาสน์ไปยังพุทธสำนักทูลนิมนต์
พระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์สาวกเสด็จมาทอดพระเนตรศพนางสิริมา พระพุทธรูปก็จึงพาหมู่ภิกษุไป
ยังป่าช้าแล้วทรงแสดงอสุภกรรมฐานเนื่องด้วยศพของนางสิริมานั้น เวลาจบพระเทศนา มีผู้ได้บรรลุ
ธรรมแปดหมื่นสี่พันรูป/คน^๗ หลังจากนั้นจึงเป็นพิธีฌาปนกิจศพของนาง

๒.๓.๓ พิธีฌาปนกิจสรีสังขารพระทวารุจิริยะ

ท่านพาหิยทวารุจิริยะอาศัยที่ทำสุปปารกะ ใกล้ฝั่งสมุทร มีความประสงค์จะเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า ท่านจึงออกจากพระวิหารเชตวันมหาวิหาร เข้าไปยังพระนครสาวัตถี ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้ากำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี จึงเข้าไปเฝ้าและทูลขอให้ทรงแสดงธรรม
แก่ตนถึง ๓ ครั้ง จึงได้ฟังธรรม เมื่อฟังธรรมจบก็มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถ้อยมั่นในสิ่ง
ทั้งปวง

ท่านทูลขออุปสมบทกับพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าคุณ
ไม่ได้ทำบุญด้วยบาตรและจีวรมาในอดีตชาติ บาตรและจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์จะไม่บังเกิดแก่ท่าน พระ
พุทธรูปจึงตรัสสั่งให้ท่านไปแสวงหาบาตรและจีวรก่อน ขณะที่กำลังแสวงหาอยู่นั้นก็ถูกโคขวิดตาย
พระศาสดาเสด็จเที่ยวบิณฑบาตพร้อมกับภิกษุหลายรูป ได้ทรงเห็น สิริสังขารของท่านที่กองขยะ

^๖ดูรายละเอียดใน พระครูกลุณฺณสถิตวิวัฒน์, (สมาน กลุณฺณธมฺโม), พุทธประวัติตามแนวปฐม
สมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

^๗พระพุทธรูปโมฬารักษ์ เรียบเรียง, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ,
ธัมมปัทมฎกถาแปล ภาค ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๐-๑๕๓.

จึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายให้นำเตียงมาแล้วนำสรีรสังขารออกจากเมืองไปเผาแล้วบรรจุไว้ใน
 สถูป^๔

๒.๓.๔ พิธีฌาปนกิจสรีรสังขารท่านพระสารีบุตรเถระ

เมื่อพระเถระภูทกแห่งปรินิพพาน จึงทูลลาพระศาสดา เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตแล้ว
 ท่านพร้อมกับพระจุนทะเถระผู้เป็นพระน้องชายก็เดินทางกลับไปบ้านเดิมคือตำบลนาลันทา เพื่อ
 เทศนาโปรดมารดาผู้ยังเป็นมิชฌาภิกษุอยู่ ปรากฏว่าโยมมารดาของท่านได้สำเร็จโศคาบัน ในคืนนั้น
 ท่านได้เกิดปักษันธิกาพารขึ้นและได้ปรินิพพานในเวลาใกล้รุ่ง

วันรุ่งขึ้น พระจุนทะ (พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์และหมู่ญาติ) ได้ประกอบพิธีฌาปนกิจสรีร
 สังขารของท่านพระสารีบุตรเถระ แล้วนำอัฐิและบริขารคือบาตรและจีวรของท่านพระสารีบุตรไป
 ถวายพระพุทธองค์ ซึ่งพระองค์ได้รับสั่งให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของพระเถระไว้ที่ชุมประตู่พระเชตะวัน
 มหาวihar^๕

๒.๓.๕ พิธีฌาปนกิจสรีรสังขารท่านพระโมคคัลลานเถระ

ท่านพระโมคคัลลานเถระเป็นพระอัครสาวกผู้มีฤทธิ์มาก สาเหตุแห่งการถูกโจรลอบฆ่า
 ก็เพราะท่านรู้เหตุแห่งการเกิดในนรกและสวรรค์ด้วยการเที่ยวไปในนรกภูมิและสวรรค์แล้วถามถึง
 กรรมที่ทำให้เกิดในภูมินั้น ๆ แล้วกลับมาบอกมนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายจึงเลื่อมใสท่านแล้วนำ
 ลากสักการะมาบำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้เดียรฉัตรทั้งหลายเลื่อมใส ดังนั้น เเดียรฉัตรจึงได้หาวิธี
 กำจัดท่านโดยการจ้างโจรให้ไปฆ่าท่าน ใน ๒ เดือนแรกท่านหนีโจรได้ แต่ในเดือนที่ ๓ ท่าน
 พิจารณาเห็นกรรมของตน จึงยอมให้โจรทุบจนกระดูกแหลกละเอียดเท่าเมล็ดข้าวสารหักแล้วพวก
 โจรก็โยนทิ้งที่พุ่มไม้ด้วยสำคัญว่ามรณภาพแล้ว เมื่อพวกโจรหนีไปแล้วท่านก็ใช้ฤทธิ์ประสานกาย
 เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลลาปรินิพพาน แล้วไปปรินิพพานที่กาฬสลา ท่านปรินิพพานโดยการเหาะ
 ขึ้นไปบนอากาศ สูงชั่วต้นตาล แสดงฤทธิ์มีประการต่าง ๆ เหมือนพระสารีบุตรเถระ กล่าว
 ธรรมกถาถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วปรินิพพาน เทวโลกทั้ง ๖ ชั้น เกิดโกลาหลว่า อาจารย์ของ
 พวกตนปรินิพพานแล้ว จึงถือของหอม มาลา รูป เครื่องอบ และจันทน์จุกธูปและพินนานาชนิด
 มาประชุมกันแล้วทำ จิตกาธารด้วยจันทน์แดง สูง ๘๘ ศอก พระศาสดาประทับอยู่ใกล้ ๆ ศพพระ
 เเถระ ตรัสสั่งให้จัดการปลงศพของพระเถระ รอบ ๆ สุสาน ฝนดอกไม้โปรยตกลงมาในที่ประมาณ

^๔ พระพุทธโฆษาจารย์ เรียบเรียง, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตรวจชำระ,
 รัชมงคลกฤษฎีกาแปล ภาค ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๓-๑๕๐.

^๕ พระครูกลุณณสิทธิวัฒน์, (สมาน กุลยาณธมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, หน้า ๒๓๒.

โยชน์หนึ่ง ในพิธีฉาปนกิจสรีรสังขารของท่านได้มีมนุษย์ เทวดา ยักษ์ คนธรรพ์ นาค ครุฑ กิณนรา กิณนร มาร่วมประชุมเพลิง มีการประดับฉัตร สุวรรณาภรณ์ ธงชัย และธงแผ่นผ้า ผู้ที่มาประชุมทุกเหล่า บรรดามีต่างเล่นสาธุกิฬา (การเล่นที่ตีงาม เป็นประโยชน์ เช่น ขับร้องเพลงธรรมะ) ตลอดเจ็ดวัน หลังจากนั้นพระศาสดาตรัสสั่งให้เก็บธาตุของพระเถระมาทำเจดีย์บรรจุไว้ที่ฐานประตูพระเวฬุวันวิหาร^{๑๐}

๒.๓.๖ พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าเสด็จไปดับขันธปรินิพพานที่กรุงกุสินารา เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่าภิกษุผู้เป็นปวชนตลอดจนเทวดาก็พากันร้องไห้คร่ำครวญ ภิกษุผู้ปราศจากโรคก็ปลงธรรมสังเวช ท่านพระอนุรุทธเถระจึงแสดงธรรมีกถาเกี่ยวกับสามัญญลักษณะแห่งสังขารทั้งหลายเพื่อบรรเทาความเศร้าโศกนั้นตลอดคืน ต่อมาท่านพระอนุรุทธเถระจึงให้ท่านพระอานนทเถระไปแจ้งข่าวการปรินิพพานแก่เจ้ามัลละทั้งหลาย ท่านพระอานนทเถระได้ทำตามนั้น เมื่อภคตริยมัลละได้สดับข่าวนั้นก็พากันกรรแสง หลังจากนั้นได้เสด็จไปสัการะพระบรมศพของพระพุทธองค์และได้บูชาพระบรมศพตลอด ๖ วัน วันที่ ๗ ภคตริยมัลละให้นำพระบรมศพไปทางทิศใต้พระนครเพื่อถวายพระเพลิง แต่ไม่สามารถยกไปได้เพราะเทวดาประสงค์จะให้ทำพิธีถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือพระนคร ภคตริยมัลละได้ทรงทราบเรื่องนี้จากพระอนุรุทธเถระ จึงได้ยอมให้ทำตามนั้น

ภคตริยมัลละถามพระอานนทเถระถึงวิธีปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระพุทธเจ้า ท่านพระอานนทเถระจึงถวายพระพรให้ปฏิบัติเหมือนกับที่ปฏิบัติต่อพระเจ้าจักรพรรดิ ภคตริยมัลละก็ได้ทำตามนั้น คือ ให้ใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพแล้วก็ห่อด้วยสาลิบริสุทธ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้ครบ ๑,๐๐๐ ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วสร้างพระสถูปไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง เพื่อให้ชนทั้งหลายนาระเบียบดอกไม้ ของหอม หรือจตุรมาบูชา ถวายอภิวาท ทำจิตเลื่อมใสในพระสถูปนั้น อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชนทั้งหลายตลอดกาลนาน^{๑๑}

สรุปได้ว่า พิธีฉาปนกิจในสมัยพุทธกาลที่ได้นำมาเป็นกรณีศึกษานี้ยกเว้นพระพุทธเจ้าแล้ว นอกนั้นก็ทำพิธีแบบง่าย ๆ ที่เป็นรูปแบบของพิธีฉาปนกิจสรีรสังขารพระอรหันตสาวกคือ หลังทำพิธีฉาปนกิจเสร็จแล้วจะนำอัฐิธาตุของท่านเหล่านั้นไปบรรจุไว้ในพระสถูปเพื่อให้พุทธ

^{๑๐} พ.ช.อ. (ไทย) ๖๑/๕๘๕-๕๘๖.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๓-๒๓๐/๑๖๕-๑๗๓.

บริษัทได้สักการะบูชาอันจะเป็นประโยชน์สุขแก่ผู้สักการะบูชาตลอดกาลนาน ดังที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรว่า

อาณนที อุปรามหุคค (ผู้ควรสร้างสถูปถวาย) ๔ จำพวกนี้ อุปรามหุคค ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ (๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรามหุคค (๒) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าเป็นอุปรามหุคค (๓) พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปรามหุคค (๔) พระเจ้าจักรพรรดิเป็นอุปรามหุคค...

พระสาวกของพระตถาคตเป็นอุปรามหุคค เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไรคือ ชนเป็นอันมากทำจิตให้เลื่อมใสด้วยคิดว่านี่เป็นสถูปของพระสาวกของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พวกเขาทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระสาวกของพระตถาคตนั้นเป็น อุปรามหุคค เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์ข้อนี้แล^{๑๒}

กรณีของนางสิริมา มีการแสดงอสุภกรรมฐานด้วย จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้ภิกษุหนุ่มผู้เป็นอเสขบุคคลที่หลงในรูปของนางสิรินั้น ได้เข้าใจความเป็นจริงของขันธ ๕ แต่คนเหล่านี้อาจได้ประโยชน์ด้วย ส่วนพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้ามีพิธีการมากกว่าพระอรหันตสาวก เพราะพระองค์ดำรงอยู่ในฐานะพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอุปรามหุคคสำคัญ พิธีต่าง ๆ จึงทำเหมือนกับที่ทำถวายพระเจ้าจักรพรรดิ

๒.๔ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีตและปัจจุบัน

๒.๔.๑ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในอดีต

พิธีฌาปนกิจศพเกิดขึ้นจากอิทธิพลของความเชื่อของศาสนาฮินดูที่มีความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคา โดยมีความเชื่อว่าแม่น้ำคงคาไหลมาจากสวรรค์ (ภูเขาคิมาลัย) และจะทำให้ทั้งคนที่ยังมีชีวิตอยู่และคนที่สิ้นชีวิตแล้วบริสุทธิ์หรือไปสู่สวรรค์ได้ และที่สำคัญคือในครั้งก่อนพุทธกาลเมื่อทำพิธีฌาปนกิจศพโดยการเผาแล้วจะมีการนำเถ้ากระดูกไปลอยอังคารในแม่น้ำคงคา...^{๑๓} (เพื่อส่งดวงวิญญาณสู่สวรรค์) ส่วนพระพุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องการลอยอังคารในแม่น้ำคงคา การจัดการศพที่เสียชีวิตแล้วยังคงได้รับอิทธิพลบางส่วนคือคงรูปแบบการเผาไว้

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๓/๒๐๖.

^{๑๓} พระมหาวิระศิลป์ ฉนฺทโก (แสนสุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ที่แตกต่างกันคือนิยมเก็บอัฐิไว้ในพระสถูปเพื่อการได้ประสพบุญของผู้ที่ได้สักการะบูชา ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ (พ.ศ.๒๓๔) สันนิษฐานว่าชาวไทยได้ถือปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีฌาปนกิจตามคติพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเผาศพแต่อย่างใด เมรุเผาศพตามวัดต่าง ๆ เป็นผลพัฒนาการมาจากพระเมรุที่ใช้ถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์ ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากคำสอนเรื่องเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของภูมิต่าง ๆ ที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ ส่วนการเผาที่เชิงตะกอนหรือกองฟอนตามป่าช้า ยังไม่พบหลักฐานที่เป็นความสืบต่อมาโดยตรง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากพิธีฌาปนกิจศพของชาวอินเดีย เพราะเมื่อได้รับอิทธิพลพิธีกรรมฌาปนกิจบนเมรุแล้วก็น่าจะมีความสัมพันธ์กันกับการเผาที่กองฟอน เพราะสมัยก่อนยังไม่มีเครื่องรื้อศพทางเทคโนโลยีและชาวบ้านทั่วไปโดยมากก็มีฐานะยากจน ดังนั้น จึงยังไม่มีการเผาบนเมรุเหมือนพระมหากษัตริย์

ในอดีต เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ก็มีการแจ้งข่าวให้ญาติพี่น้องตลอดจนคนในหมู่บ้านได้ทราบ เพื่อเตรียมพิธีการฌาปนกิจโดยลำดับตามประเพณีหรือธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมา หากเป็นศพของคนตายโหง จะนำไปฝังไว้ที่ป่าช้าหรือสวน ไม่นิยมเผา เพราะเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายยังไม่สงบสุข หากเผาจะทำให้เกิดความร้อน วิญญาณผู้ตายจะรบกวนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนศพของผู้ตายเพราะหมดอายุขัยหรือป่วยตาย จะนิยมนำไปเผา ซึ่งมีลำดับขั้นตอนของพิธีการดังต่อไปนี้

๑. การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำอุ่นก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น (น้ำอุ่นทำความสะอาดร่างกายให้หมดจดได้ดีกว่าน้ำเย็น) หลังจากนั้นก็ตำขมิ้นชันกับผิวมะกรูดทาทั่วร่างกายเพื่อให้เกิดความหอม^{๑๔} เป็นปริศนาธรรมว่า ให้รักษาศีล เพราะกลิ่นศีลหอมยิ่งกว่ากลิ่นชาติทั้งหลาย ทำให้ผู้รักษามีชื่อเสียงดังาม

๒. การแต่งตัวศพ เมื่ออาบน้ำศพแล้วก็จะหวีศพ โดยหวีกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่งข้างหลังซีกหนึ่ง เพื่อเป็นเครื่องหมายของการตายและการเกิด แล้วหักหวีออกเป็นสองท่อน ขว้างหวีนั้นทิ้งเสียหรือโยนลงในโลง หลังจากนั้นก็จะใช้ผ้าขาวนุ่ง โดยเอาชายพกไว้ด้านหลัง แล้วใส่เสื้อขาวเอาด้านมีกระดุมไว้ด้านหลัง (ทำตรงกันข้ามกับการใส่เสื้อของคนมีชีวิตอยู่) หลังจากนั้นก็นุ่งห่มตามธรรมดาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นปริศนาธรรมแสดงถึงการตายและการเกิดใหม่ คือการนุ่งห่มโดยให้ด้านมีกระดุมอยู่ด้านหลัง หมายถึง การตาย ส่วนการนุ่งห่มแบบปกติ หมายถึง การเกิดใหม่ ถ้าหีบผ้าขาวนั้น หมายถึง ความบริสุทธิ์ การนุ่งเสื้อผ้าให้ใหม่นี้ บางแห่งก็นุ่งผ้าขาว ๒ ชั้นชั้นในเอาชายพกไว้ด้านหลัง ชั้นนอกเอาชายพกไว้ด้านหลัง เป็นปริศนาแห่งสงสารวัฏ บางแห่งก็

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พระมหาอุดร สุทธิญาโณ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๕.

เพียงนุ่งเสื้อผ้ากลับด้านในไว้ด้านนอกเท่านั้น ต่อจากหิวผมก็จะนำขี้ผึ้งแท้ม้าปิดตาและปาก เพื่อป้องกันความอดจาด ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง ให้รู้จักสำรวมระวังอินทรีย์ ป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์ทางใจ

๓. การบรรจุเงินในปากศพ พิธีนี้เชื่อว่า ผู้ตายจะได้นำเงินนั้นไปใช้ในชาติหน้า แต่ในเชิงปริศนาธรรม แสดงให้เห็นว่ามนุษย์เราแม้จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายเท่าใด แต่เมื่อตายแล้ว ก็ไม่สามารถนำอะไรติดตัวไปได้ มีเพียงบุญหรือบาปเท่านั้นที่จะติดตามไปได้ หากยังไม่สิ้นกิเลส ตัณหาแห่งสงสารวัฏไม่ได้ เพราะในที่สุดแล้ว แม้เงินในปากนั้นก็ติดตามตนไปไม่ได้ บางแห่งก็ตำหนากใส่ปากศพด้วย (ในกรณีที่ผู้ตายเป็นคนกินหมากสมัยที่มีชีวิตอยู่) เพราะถือเคล็ดว่า การกินหมาก ทำให้เกิดความเพลิน เพราะต้องใส่ใจในการเคี้ยว ทำให้ลืมความทุกข์อื่นได้ในขณะนั้น ส่วนในทางธรรม หมายถึง ธรรมดาของมนุษย์ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องการกินและดื่มสิ่งที่อยๆ แต่เมื่อหมดลมหายใจแล้ว แม้จะวางของกินไว้ในปาก ก็ไม่สามารถกินได้

๔. การดอยศพ (มัดตราสังและห่อศพ) สัปเหร่อห็นหัวศพไปทางทิศตะวันตก เพราะเชื่อว่าเป็นทิศของผู้ตาย (ชีวิตตกลงกลับไปเหมือนพระอาทิตย์อัสดงคต) ใช้ด้ายดิบขนาดเท่าหัวแม่มือผูกเป็น ๓ เปลาะ เปลาะแรกผูกที่คอ พร้อมบริกรรมว่า ปุตุโต คีเว (ห้วงลูกผูกคอ) เปลาะที่สองผูกข้อเท้า พร้อมบริกรรมว่า ธารัง ปาเท (ห้วงทรัพย์ผูกเท้า) เปลาะที่สามผูกข้อมือประนมไว้ที่หน้าอก พร้อมบริกรรมว่า ภริยา หตุเถ (ห้วงภรรยาผูกมือ) การมัดตราสังนี้เชื่อว่าเป็นการป้องกันให้วิญญาณผู้ตายไปรังควาญทำร้ายผู้อื่น แต่ในทางปริศนาธรรม หมายถึง บุตร ภรรยา (รวมทั้งสามี) และทรัพย์ เป็นเสมือนห่วงผูกมนุษย์ให้ขาดความเป็นอิสระ เป็นผู้มีการจะต้องรับผิดชอบมากมาย มีแต่ความเป็นห่วงกังวล ไม่อาจตัดขาดได้

เมื่อมัดตราสังแล้วก็จะสอดดอกไม้รูปเทียนไว้ในมือผู้ตาย บางแห่งสอดดอกไม้คู่หนึ่ง และเทียนคู่หนึ่ง เพื่อให้ผู้ตายได้นำไปสักการะพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นไตรทศ หลังจากนั้นก็ห่อศพด้วยผ้าขาว ใช้ด้ายดิบมัดให้แน่นเป็น ๕ เปลาะ เพื่อป้องกันไม่ให้ศพขึ้นอืด แต่ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง นิเวศน์ ๕ หรือขั้น ๕

๕. การตามไฟหน้าศพ การตั้งศพเพื่อรอการฌาปนกิจหรือบำเพ็ญกุศลศพ พิธีที่นิยมถือปฏิบัติกันในอดีตคือการจุดตะเกียงไว้ที่ปลายศพ เชื่อว่าเพื่อเป็นการทดแทนธาตุไฟของคนตาย และเพื่อป้องกันความกลัวที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยความมืด แต่ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง บุคคล ๔ จำพวก คือ

(๑) พวกมืดมาและมืดไป (ตโม ตมปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลต่ำ และประพฤติกุศล เมื่อตายไป ก็จะเกิดในทุคติภูมิ

(๒) พวกมืดมาแต่สว่างไป (โศติ โศติปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลต่ำ แต่ประพฤติดุจจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในสุคติภูมิ

(๓) พวกสว่างมาแต่มืดไป (โศติ ตมปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลสูง แต่ประพฤติดุจจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในทุคติภูมิ

(๔) พวกสว่างมาและสว่างไป (โศติ โศติปรายโน) คือเกิดมาในตระกูลสูง และประพฤติดุจจริต เมื่อตายไป ก็จะเกิดในสุคติภูมิ^๕

การตามไฟหน้าศพหรือการจุดตะเกียงที่ปลายเท้าศพนั้น เพื่อเตือนสติผู้ที่มีชีวิตอยู่ให้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา (ปัญญา โลกสมิ ปชโชโต)

เมื่อสวดมาติกาจบแต่ละครั้ง จะนิยมดับตะเกียงชั่วคราว เชื่อว่าเป็นการดับเสนียดจัญไร ความอับมงคลทั้งหลายให้สิ้นไป ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง การแตกหรือดับสลายไปแห่งสังขาร

๖. การรับนอน ระหว่างที่ตั้งศพไว้บ้านเพื่อรอการนำศพไปฝังหรือเผานั้น เพื่อนบ้านจะมาอยู่เฝ้าศพเป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน เพื่อให้เกิดความอุ่นใจ ไม่รู้สึกกลัวและวังเวง จะนิยมนิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลหรือสวดพระอภิธรรม

การสวดพระอภิธรรมหน้าศพ มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ฟังและได้พิจารณาสติกรรมฐาน ให้ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนโดยธรรม พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศล เกิดความไม่ประมาทและไม่หวาดกลัว คิดเร่งขวนขวายบำเพ็ญกิจและทำความดี เพราะบทสวดหรือการสวดอภิธรรมนั้นกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขารและเพื่อให้รู้ว่าธรรมชนิดใดเป็นกุศลให้ผลเป็นสุข ธรรมชนิดใดเป็นอกุศลให้ผลเป็นทุกข์ ธรรมชนิดใดเป็นอภัยกถุกรรมหรือเป็นกลาง ๆ ดังนั้น การสวดหน้าศพจึงเป็นการปลอบใจเจ้าภาพและญาติพี่น้องของผู้ตายให้ตระหนักว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดา^๖ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากพระสวดเป็นภาษาบาลี ชาวบ้านฟังไม่เข้าใจ ดังนั้น จึงไม่ได้พิจารณาถึงสภาวะธรรม แต่มีความเชื่อกันว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลแก่ผู้ตาย

๗. การส่งสการ เวลาที่นิยมนำศพไปฝังหรือเผานั้น ได้แก่ ช่วงบ่าย เรียกว่า “ยามผิดกป้า” ก่อนจะนำไปป่าช้าหรือไร่ นา สวน จะนิมนต์พระมาให้อนุญาตก่อน คือมีการไหว้พระรับศีล พระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุล หลังจากนั้นก็นำศพไปฝังหรือเผา ก่อนจะนำศพลงจากบ้าน ให้กลับทางบันได ผูกปลายริ้วหนามติดกันไว้ที่ประตูเรือน และคว่ำไพน้า หม้อน้ำหรือโอ่งน้ำเสีย เมื่อนำศพลงจากเรือนไปแล้วจึงนำริ้วหนามนั้นออก การคว่ำบันไดเรือนและการผูกริ้วหนามกั้นประตูไว้ เชื่อว่าไม่ให้ผีจากรี้นได้หรือป้องกันไม่ให้ผีเข้ามาสู่เรือน ส่วนการคว่ำไพน้า หม้อน้ำหรือโอ่งน้ำ

^๕ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๒๕.

^๖ พระมหาอุตร สุทธิญาโณ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗๑.

นั่น เชื่อว่าน้ำเก่าเป็นสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ ควรทิ้งเสีย ในเชิงปริศนาธรรม สอนให้คนทั้งหลายไม่หลงยึดมั่นถือมั่นสิ่งไม่ใช่ตัวตนนี้ ขณะที่ยกสพลจากเรือน จะไม่ให้ลอดซื่อ ถือว่าผิดคะลำ

การหามศพไปป่าช้า ใช้ไม้ไผ่ ๒ ลำ (นิยมไม้เหลือง) ตั้งศพไว้บนไม้ไผ่นั้นและมัดให้แน่น หามข้างละ ๒ คน รวมเป็น ๔ คน ห้ามพัก ห้ามเปลี่ยนบ่าและห้ามข้ามสวนข้าวนา เพราะถือว่าเป็นของคะลำ และนิมนต์พระหรือสามเณรเดินจงศพบไปสู่ป่าช้า เป็นปริศนาธรรมว่า ให้ผู้ทรงศีล (นิยมบวชลูกหลานจงศพบ) นำไปสู่สวรรค์ ระหว่างทางมีการโปรยข้าวสาร ข้าวตอก ดอกไม้ และปักธงตามทาง การโปรยข้าวสารและข้าวตอก เชื่อว่าเป็นการล่อให้ผีลงจากแร่หามศพ ผู้แบกจะได้ไม่หนัก ในเชิงปริศนาธรรม หมายถึง คนตายเปรียบเหมือนข้าวสาร ไม่สามารถที่จะปลูกให้งอกเป็นต้นกล้าได้อีกต่อไป และชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย หรือรูปนามต้องแตกจากกันเหมือนข้าวตอกจะนั้น นอกจากนี้จะมีการใช้ไม้ขีดทางและหักกิ่งไม้ไว้ตามทาง เพื่อป้องกันไม่ให้ผีจำเรือนหรือกลับมาสู่เรือนได้

เมื่อนำศพไปถึงป่าช้า จะต้องเสี่ยงทายที่จะฝังหรือเผาก่อน โดยการใช้ไข่สดโยน ๓ ครั้ง บางแห่งโยนข้าว ๑ ปั้นด้วย พร้อมอธิษฐานว่า หากผู้ตายต้องการอยู่ที่ใด ก็ขอให้ไข่แตกในที่นั้น เมื่อไข่แตก ก็จะขุดหลุมหรือก่อกองฟอน หากจะเผา ก็ปักหลักสี่มุม เรียกว่า “หลักสะกอน” หามศพเวียนรอบกองฟอน ๓ รอบ เอาโลงกระแทกกองฟอน ๓ ครั้ง จึงนำศพตั้งบนกองฟอนนั้น เป็นปริศนาธรรมว่ากรรมดาของคนนั้นมักถูกกระแทกแตกดับ หลังจากนั้นก็ทำพิธีล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เพราะถือว่าเป็นน้ำบริสุทธิ์ โดยนิมนต์พระสงฆ์เป็นผู้ล้างก่อน เพราะเป็นผู้มีศีล การล้างหน้าศพนี้เป็นปริศนาธรรมว่าให้รู้จักใช้น้ำคือสุจริตชำระล้างใจให้สะอาด เมื่อดำรงหน้าศพเสร็จแล้วก็นำผ้าคลุมศพออกพร้อมม้วนเข้าแล้วโยนข้ามศพ ๓ ครั้ง โดยคนที่อยู่ฝั่งตรงกันข้ามต้องรับให้ได้เสร็จแล้วนำผ้านั้นไปปูให้พระนั่งสวดมาติกาบังสุกุล เมื่อโยนผ้าเสร็จแล้วให้ใช้ไม้ข่มเหงวางทับศพหรือโลง โดยเอาด้านโคนขึ้นด้านบน (ผู้วิจัยเห็นว่า เพราะด้านโคนหนักกว่าด้านปลาย) เพื่อป้องกันศพไม่ให้ไถ่จขึ้นเวลาถูกเผาหรือไม่ให้โลงตกลงจากกองฟอน เป็นปริศนาธรรมว่า คนเรานั้นจะเป็นชนชั้นใดก็ตาม ต้องมีผู้ปกครองหรือผู้ให้การรักษายู้งามเสมอ เพื่อไม่ให้เป็นคนประมาท บางแห่งโยนผ้าข้ามกองฟอนในขณะที่ไฟกำลังลุกโชนอยู่ คือประหลาดแล้วจึงโยนผ้า

สมัยโบราณ เมื่อนำศพขึ้นตั้งบนเชิงตะกอนแล้ว ต้องทิ้งเบี้ย ๓๑ เบี้ยให้ตากลี่ยากลา ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้า เพื่อซื้อที่ให้ฝังอยู่และเป็นค่าจ้างเผา เมื่อเสร็จพิธีบนเชิงตะกอนแล้ว ก็จะทำพิธีไหว้พระรับศีลและนิมนต์พระสวดมาติกาบังสุกุล ถวายไทยธรรมและรับพรโดยลำดับ เสร็จแล้วทำการประชุมเพลิง เป็นอันเสร็จพิธีส่งสการ สัปเหร่อต้องชักคู้้นฟืนออกจากกองฟอน ๓ คู้้นเสียก่อน ผู้มาร่วมส่งสการจึงจะสามารถกลับบ้านได้ เรื่องนี้เป็นปริศนาธรรมว่า ฟืนติดไฟทั้ง ๓ นั่นคือ รากะ (รากคคิ) โทสะ (โทสคคิ) โมหะ (โมหคคิ) ทำให้ถูกเผาเผาเราร้อนในสงสารวัฏ เมื่อชักออกหรือ

หลุดพ้นแล้ว จึงจะทำให้ไม่ร่ำร้อนในสงสารวัฏ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่า ผู้ที่ไปร่วมงานศพ เมื่อกลับมาบ้าน ต้องเดินวกไปวนมา เพื่อป้องกันไม่ให้ผีติดตามมาได้ หรือลูกหลานผู้ตาย เมื่อกลับจากงานศพ ต้องกลับมาที่บ้านของตนเองเท่านั้น ห้ามแวะที่อื่น เพราะคงกลัวว่าวิญญาณผู้ตายจะติดตามไปในที่นั้น ๆ ด้วย

การเผาศพจะไม่นิยมเผาในวันศุกร์ เพราะถือว่าเป็นวันดี เหมาะแก่การทำให้พิธีมงคลทั้งหลาย คือคำว่า “สุก” หมายถึงสุใจ ดังนั้น จึงไม่ควรประกอบพิธีอันเป็นอวมงคล

บางแห่งจะไม่ให้นำเด็กทารกหรือเด็กอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบไปร่วมงานศพ เพราะถือว่าเด็กยังขวัญอ่อนอยู่ อาจถูกผีรังควาญเอาได้ หรือแม้แต่หญิงมีครรภ์ก็จะไม่ไปร่วมงานศพ เพราะกลัวผีทำอันตรายแก่ครรภ์

๘. การจันทน์เรือนดี หลังจากเสร็จการส่งสการแล้ว ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านเป็นเวลา ๓ คืน ระหว่างนี้จะมีเพื่อนบ้านมาจันทน์เรือนดีเพื่อให้ความอบอุ่นแก่เจ้าของบ้าน อีประการหนึ่ง ระหว่างที่เจริญพระพุทธมนต์นั้น ต้องจัดสำรับเลี้ยงผี โดยในถาดนั้นใส่ขี้เถ้าเกลี่ยให้เรียบ^{๑๗}

การจันทน์เรือนดีที่ปรากฏในงานศพของบ้านขอนแก่นเหนือ แต่เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ ไม่ให้เจ้าภาพเกิดความกลัว ยิ่งในสมัยก่อนเป็นการวางศพนอนไว้บนแคร่หรือใส่โลงไม้ธรรมดา บรรยายภาสมีความน่ากลัวกว่าสมัยปัจจุบันนี้ การจุดตะเกียงหน้าศพ เป็นปริศนาธรรมว่า “ให้แสงสว่างคือปัญญาแก่ผู้ตาย” หากจะมองว่าจุดเพื่อให้มีแสงสว่างบริเวณโลงศพ จะได้ไม่น่ากลัวจนเกินไป ก็อาจเป็นไปได้เหมือนกัน เพราะคนเรามักกลัวความมืด สิ่งที่ปฏิบัติหรือกิจกรรมในการจันทน์เรือนดีสมัยก่อนคือการนั่งสนทนากัน แต่กว่าจะสว่างก็กินเวลานาน ดังนั้น จึงมีการเล่านิทานธรรมหรือนิทานทั่วไป แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้ว เปลี่ยนมาเป็นเล่นการพนันแทน นี่คือการเสื่อมของพิธีจันทน์เรือนดีในปัจจุบัน

๙. การทำบุญแจกข้าวน้อย (ทำบุญตักบาตร) ตอนเช้าของคืนสุดท้ายของการจันทน์เรือนดี เป็นพิธีเก็บกระดูก ถวายทาน โดยจัดทำผาสด (ปราสาทผึ้ง) เตรียมไว้ตั้งแต่ตอนเย็นของคืนที่สาม การเก็บกระดูกนั้น ญาติผู้ตายจะเตรียมอุปกรณ์สำหรับใช้ในพิธีไปที่วัดตั้งแต่เช้ามืดแล้วนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป ไปทำพิธีให้ โดยญาติผู้ตายทำการเก็บกระดูกใส่ผ้าขาวแล้วนำไปล้างให้สะอาดด้วยน้ำหอม แล้วห่อด้วยผ้าขาวเก็บไว้ในโกฐหรือขวดโหล นิมนต์พระชกบังสุกุลตาย บังสุกุลเป็นให้ถวายเครื่องไทยธรรม กรวดน้ำรับพร แล้วนำกระดูกหรืออัฐินั้นไปร่วมพิธีทำบุญตักบาตร เสร็จแล้ว

^{๑๗} กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๕.

เก็บไว้ในที่ที่เหมาะสม ซึ่งนิยมบรรจุไว้ในที่กำแพงวัดประจำหมู่บ้าน เพื่อรอการทำบุญอุทิศให้ต่อไป เป็นเสร็จพิธีการฌาปนกิจศพ^{๔๔}

จากที่กล่าวมา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พิธีปฏิบัติต่อศพก่อนฌาปนกิจหลายอย่างมีรากฐานมาจากความหวาดกลัวต่อผี เช่น การพลิกบันได การหักกิ่งไม้ขวางทาง เป็นต้น ประเพณีธรรมในกรณีนี้จะเป็นเรื่องที่ผู้รู้ได้อธิบายไว้ในภายหลัง และชาวอีสานก็เชื่อในหลักสงสารวิญญูหรือชีวิตหลังความตาย ดังนั้น เมื่อมีการตายเกิดขึ้น จึงต้องจัดการฌาปนกิจศพตามความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมาแต่บรรพบุรุษ เพราะเชื่อว่า หากปฏิบัติต่อศพอย่างถูกต้อง วิญญาณก็จะเป็นสุขในสุคติ ไม่รบกวนรังควานลูกหลาน และเมื่อได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ประยุกต์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับรูปแบบของการฌาปนกิจศพ จนกลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับการตายในที่สุด

๒.๔.๒ ความเชื่อพิธีการฌาปนกิจของชาวอีสานในปัจจุบัน

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ชาวอีสานก็ได้จัดการฌาปนกิจศพตามความเชื่อที่รักษาสืบต่อมาจากบรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่ก็มีบางรูปแบบที่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สถานที่ฌาปนกิจ อุปกรณ์สำหรับฌาปนกิจ ระยะเวลาในการจัดการฌาปนกิจ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะรูปแบบพิธีที่มีความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น

๑. การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำอุ่นแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นหลังจากนั้นก็ดำขมิ้นชัน ผิวนะกุดทาทั่วร่างกายเพื่อให้เกิดความหอม^{๔๕} รูปแบบใหม่ของพิธีที่เกี่ยวข้องกับการอาบน้ำศพที่เกิดขึ้นในภายหลัง ได้แก่ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เพื่อรักษาสุขภาพศพไม่ให้เน่าเปื่อย เมื่อสามารถเก็บศพไว้ได้นาน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา เช่น การตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน ซึ่งเป็นศพของผู้มีศักดิ์นา เช่น พระมหาเถระ เกจิอาจารย์ พระราชาคณะ เป็นต้น ในพิธีการฌาปนกิจนี้จะมีการขอพระราชทานน้ำอาบศพ ซึ่งมีข้าราชการเข้าร่วมพิธีด้วย

๒. การตามไฟหน้าศพ ปัจจุบันหลายแห่งมีการใช้เทียนจุดเป็นแสงสว่างแทนตะเกียง เพราะหาซื้อได้สะดวกกว่าและไม่ยุ่งยากเหมือนกับการเตรียมตะเกียง

๓. การสวดมาติกา-พระอภิธรรม นับแต่การตั้งศพบำเพ็ญกุศลในคืนแรกจนถึงคืนสุดท้ายก่อนฌาปนกิจ (นิยมตั้ง ๓ คืน) ในตอนเย็น ประมาณ ๑ ทุ่ม จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปมาสวดมาติกาบังสุกุลและพระอภิธรรม ซึ่งตามจุดมุ่งหมายคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือเพื่อให้

^{๔๔} กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร, หน้า ๑๗๖.

^{๔๕} คู่มือละเอียดยใน พระมหาอุดร สุทธิญาณโณ และคณะ, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๖๕.

ผู้ฟังได้ปัญญาในการดำเนินชีวิต แต่ปัจจุบันถือว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ และเป็นการให้ผู้ตายได้ฟังธรรมเป็นครั้งสุดท้ายด้วย ดังนั้น จึงมีการเคาะโลงบอกให้ผู้ตายฟังธรรม

๔. การจันทอน หลายแห่งมีการเล่นพนันแทนการนั่งคุยเป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงคือความว่างกิจกรรมและความโลภของคนทั้งหลาย

๕. การส่งสการ มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และพิธีการฌาปนกิจหลายอย่าง ดังนี้

๕.๑ สถานที่ฌาปนกิจศพ ใช้เมรุแทนป่าช้า ไร่ นา สวน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีการถ่านและไฟฟ้าแทนฟืน และไม่มีการโยนไข่ ใช้ไม้ข่มเหง และการโยนผ้าข้ามกองฟอน

๕.๒ มีการเปลี่ยนจากการฝังศพใต้โพรงเป็นการเผาแทน

๕.๓ ไม่นิยมการคว่ำภาชนะน้ำและการพลิกบันได สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวได้เสื่อมคลายลง และชาวบ้านไม่นิยมสร้างบันไดลงเหมือนในอดีต

๕.๔ การตั้งศพ ได้เปลี่ยนจากการวางไว้บนแคร่มาเป็นการบรรจุศพใส่โลง (ปัจจุบันใช้โลงเย็น) ไม่มีการบังคับว่าจะเก็บศพไว้กี่วันการตั้งศพไว้นาน ๆ หรือการฝังศพไว้ ๑ ปี มีเหตุผลดังนี้ ญาติมีความอาลัย คอยญาติมิตรที่อยู่ไกล เพื่อมีการเตรียมพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ^{๒๐}

๕.๕ การจันทอนที่ดี ที่มีความหมายว่านำสิ่งที่ดี เป็นมงคลมาสู่เรือนของญาติผู้ตาย ซึ่งมีการเล่นทานธรรมะเป็นกิจกรรม ได้เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการเล่นพนันแทน จึงเป็นการนำความอัปมงคลมาสู่เรือนของญาติผู้ตาย

๕.๖ การแจกข้าวน้อยหรือการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าหลังจันทอนเสร็จแล้ว นิยมทำแบบรวบรัดเวลาให้สั้นลง เพราะไม่เป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย เนื่องจากงานศพปัจจุบันต้องใช้จ่ายเป็นแสนหรือหลายหมื่นบาท ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสถานที่เผาหรือฝัง อุปกรณ์ในการฌาปนกิจ และค่าครองชีพที่สูงขึ้น

ชาวอีสานก็ได้จัดการฌาปนกิจศพตามความเชื่อที่รักษาสืบต่อมาจากบรรพบุรุษจนกลายเป็นประเพณีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่ก็ยังมีบางรูปแบบที่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยสภาพแวดล้อม เช่น สถานที่ฌาปนกิจ อุปกรณ์สำหรับฌาปนกิจ ระยะเวลาในการจัดการการฌาปนกิจ เป็นต้น รูปแบบใหม่ของพิธีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอาบน้ำศพที่เกิดขึ้นในภายหลัง ได้แก่ การฉีดยาเคมีเข้าสู่ซากศพ เพื่อรักษาสภาพศพไม่ให้เน่าเปื่อย เมื่อสามารถเก็บศพไว้ได้นาน สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา เช่น การตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๑๐๐ วัน ซึ่งเป็นศพของผู้มีศักดิ์นา เช่น พระมหาเถระ เกจิอาจารย์ พระราชาคณะ เป็นต้น

^{๒๐}บุรินทร์ คำกองแก้ว, พิธีการศพ, (กรุงเทพมหานคร : หจก. มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

๒.๕ พิธีที่เกี่ยวข้องกับการฌาปนกิจ

อาจกล่าวได้ว่าประเพณีที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยพิธีการฌาปนกิจศพมี ๒ อย่างที่สำคัญคือ ประเพณีการทำบุญ และประเพณีการงานเฮือนดี

๑. **พิธีการทำบุญ** บุญนี้ว่าโดยเหตุเป็นชื่อของการเสียสละ การแบ่งปันเพื่อชำระจิตใจของตนให้สะอาด ปราศจากความตระหนี่ ว่าโดยผลเป็นชื่อของความสุข เพราะเมื่อได้สละความตระหนี่ออกไปแล้ว จิตใจก็เป็นสุข การทำบุญในที่นี้หมายเอาการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ โดยปกติแล้วคนไทยมีนิสัยชอบทำบุญ ในงานศพเจ้าภาพและชาวบ้านมีโอกาสได้ทำบุญหลายครั้ง เริ่มตั้งแต่ได้ช่วยเจ้าภาพเตรียมงาน ซึ่งจัดเป็นเวรยาวังมัย – บุญสำเร็จด้วยความขวนขวาย, เมื่อมีญาติพี่น้องมาร่วมงานศพ ก็มีการทำความเคารพกัน นี้จัดเป็นอุปายนมัย – บุญสำเร็จด้วยการประพฤติอ่อนน้อม, ก่อนประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมาติกาบังสุกุล ก็ต้องรับศีลก่อน นี้จัดเป็นศีลมัย – บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล, เมื่อพระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุลเสร็จ เจริญพระพุทธมนต์เสร็จ หรือเทศน์จบ ก็มีการถวายทาน นี้จัดเป็นทานมัย – บุญสำเร็จด้วยการถวายทาน, การตั้งใจฟังสงฆ์สวดมนต์ เจริญพระพุทธมนต์หรือแสดงธรรม นี้จัดเป็นภาวนามัย – บุญสำเร็จด้วยการเจริญจิตภาวนา, การอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายจัดเป็นปัตติทานมัย – บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ, การได้อนุโมทนาในการทำบุญของเจ้าภาพจัดเป็นปัตตานุโมทนามัย – บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาบุญ, การได้ฟังพระธรรมเทศนาจัดเป็นธัมมัสสวนามัย – บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม, การแสดงธรรมของพระเถระจัดเป็นธัมมเทศนามัย – บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม, ส่วนการเข้าใจคติธรรมหรือปริสณาธรรมแห่งการทำบุญจัดเป็นทัญญุทกัมม – การทำความเห็นให้ตรง

๒. **พิธีงานเฮือนดี** การงานเฮือนดีหลังจากเสร็จการส่งสการแล้ว ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านเป็นเวลา ๓ คืน ระหว่างนี้จะมีเพื่อนบ้านมางานเฮือนดีเพื่อให้ความอบอุ่นแก่เจ้าของบ้าน อีกประการหนึ่ง ระหว่างที่เจริญพระพุทธมนต์นั้น ต้องจัดสำรับเลี้ยงผีโดยในถาดนั้นใส่ไข่ไก่กล้วยให้เรียบร้อย^{๒๑} การงานเฮือนดีเกิดจากการไปอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพงานศพ เพราะกลัวว่าจะเกิดความกลัวหรือความวังเวงเจิบเหงา การนั่งคุยกัน โดยไม่มีกิจกรรมทำประโยชน์ของการงานเฮือนดีแบบนี้คือทำให้เกิดความเพลิดเพลินใจและได้รู้คติในการดำเนินชีวิต แต่เนื่องจากคนมีอัธยาศัยในการบำเพ็ญกุศลน้อยลงและเผลอในความละโมภมากขึ้น จึงทำให้ประเพณีการงานเฮือนดีแบบเก่าหายสิ้นไป เกิดเป็นการเล่นการพนันมาแทน เป็นเหตุให้ประพฤติดนประมาท ผลที่ได้คือ

^{๒๑} กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสกลนคร, หน้า ๑๗๕.

บาป ซึ่งได้แก่ความเดือดร้อนใจ เช่น เมื่อเสียพนันหรือทะเลาะวิวาทกัน ก็จะเกิดความเดือดร้อนใจ เป็นต้น

๒.๖ สรุป

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีฃาปนกิจศพในอดีต หากเป็นการฃาปนกิจศพในอินเดีย นิยม นำศพไปเผาริมฝั่งแม่น้ำคงคาแล้วลอยอังคาร แต่ศพของสันยาสีและศพของเด็กทารกจะไม่เผา แต่ลอยศพในแม่น้ำคงคา เพราะเชื่อว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ การลอยอังคารและลอยศพในแม่น้ำคงคาเชื่อว่าจะได้ไปสู่สวรรค์ ข้อดีของการฃาปนกิจศพดังกล่าวนี้คือทำให้ผู้ไปร่วมงานฃาปนกิจได้สดีพิจารณาเห็นธรรมชาติของสังขารชัดเจนขึ้น เพราะเป็นวิธีการแบบ ง่าย ๆ อาศัยธรรมชาติมากกว่าอาศัยเทคโนโลยีห่อหุ้มไว้ดังเช่นการฃาปนกิจศพของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ไม่ค่อยได้พิจารณาธรรมชาติของสังขารทั้งหลาย

เอกลักษณ์ของความเป็นพระพุทธศาสนาถือบรรจุอัฐิของฃาปนาคคลไว้ในสถูป เพื่อเป็นที่สักการะบูชาให้เกิดบุญแก่ผู้สักการะบูชานั้น ปัจจุบันแม้คนทั่วไปหลังทำพิธีฃาปนกิจแล้วจะนิยมเก็บอัฐิไว้ในโกฐแล้วบรรจุไว้ในที่กำแพงวัด เพราะจะได้ทำบุญให้ตามโอกาสสมควร เช่น สร้างอัฐิช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการฃาปนกิจของชาวอีสานในอดีตกับปัจจุบันมีความแตกต่างกันในด้านรูปแบบของพิธีบางประการ ปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงคือความทันสมัยของเทคโนโลยี ทัศนคติ และเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี ได้แก่ การใช้สารเคมีฉีดเข้าซากศพ และการมีโลงเย็น ทำให้เก็บศพไว้ได้นาน ทำให้ศพอยู่ได้นานโดยไม่เน่าเปื่อย บางรายถึงกับทำบุญแจกข้าวหรือทำบุญอุทิศหลังจันเอนดีเสร็จก็มี เพราะมีเงินที่ได้จากการทำประกันชีวิต หากเว้นระยะเวลาการทำบุญแจกข้าวมากไป กลัวว่าจะไม่มีเงินทำบุญ ซึ่งทำให้ประเพณีการฃาปนกิจเปลี่ยนแปลงไปด้วย